

МАРОДЕРСТВО: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ПОНЯТТЯ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ ЯК КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

MARAUDING: KEY ASPECTS OF THE LEGAL NATURE OF THE CONCEPT AND QUALIFICATION AS A CRIMINAL OFFENSE

Сябренко В.В., студентка III курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Татарінова А.В., студентка III курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Кожен українець сьогодні відчув, що таке війна і наскільки важливо «залишатись людиною» у надто важких моментах. Проте щодня новини транслюють таку дикість і жорстокість, що, здавалось би, суспільство XXI століття повернулось у епоху Середньовіччя. На жаль, війна «диктує» свої правила, та далеко не всі їх дотримуються і тому вчиняються такі злочини, як мародерство. Окупанти грабують на полі бою особисті речі комбатантів, цивільних й потім доволі часто, як свідчать події лютого-квітня 2022 року, відразу ж потрапляють під самосуд місцевих.

Відразу соціальні мережі переповнюються зображеннями, на яких мародери потрапили під найрізноманітніші методи покарання (прив'язування до електроопор, роздягання при низьких температурах повітря тощо). У той же час громадяни інколи плутають мародерство з іншими кримінальними правопорушеннями проти власності. Забуваючи про законність, правову природу різних за складом кримінальних правопорушень, люди діють під впливом антиморального рефлексу від попередніх вчинків російських окупантів.

Однак Україна – демократична і правова країна, водночас сильна духом, тому слід в усіх ситуаціях чинити розумно і виважено, дотримуючись літери закону. Інакше ж російська пропаганда буде використовувати поведінку наших громадян для обвинувачення у нелюдському поводженні та катуванні.

У даній статті досліджено правову природу мародерства, а також історичні прецеденти, які стосуються і культурної спадщини зокрема. Повністю розкрито елементи складу кримінального правопорушення за ст. 432 Кримінального кодексу України. Також варто відмітити аналіз Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство», який змінив покарання за привласнення чужого майна на полі бою. Наведено основні відмінності вказаного воєнного злочину від інших кримінальних правопорушень проти власності (крадіжки, грабежу, розбою і т.п.). Рекомендовано алгоритм певних правомірних дій при затриманні злочинця.

Ключові слова: мародерство, військовослужбовець, законність, затримання, співучасть, поле бою, самосуд, кримінальні правопорушення проти власності.

Today, every Ukrainian felt what war is like and how important it is to “remain human” in extremely difficult moments. However, every day the news broadcasts such savagery and cruelty that it would seem that the society of the 21st century has returned to the Middle Ages. Unfortunately, war “dictates” its rules, but not everyone follows them, and that is why such crimes as looting are committed. The occupiers loots the personal belongings of combatants and civilians on the battlefield, and then quite often, as evidenced by the events of February–April 2022, they immediately fall under local lynching.

Immediately, social networks are flooded with images of looters subjected to a variety of punishment methods (tying them to poles, undressing at low temperatures, etc.). At the same time, citizens sometimes confuse looting with other criminal offenses against property. Forgetting the legality and legal nature of various criminal offenses, people act under the influence of an anti-moral reflex from the previous actions of the Russian occupiers.

However, Ukraine is a democratic and legal country, at the same time strong in spirit, therefore, in all situations, you should act wisely and carefully, observing the letter of the law. Otherwise, Russian propaganda will use the behavior of our citizens to accuse them of inhuman treatment and torture.

This article examines the legal nature of looting, as well as historical precedents that relate to cultural heritage in particular. The elements of the criminal offense under Art. 432 of the Criminal Code of Ukraine. It is also worth noting the analysis of the Law of Ukraine “On Amendments to the Criminal Code of Ukraine on Strengthening Liability for Looting”, which changed the punishment for misappropriation of someone else’s property on the battlefield. The main differences between this war crime and other criminal offenses against property (theft, robbery, robbery, etc.) are given. An algorithm of certain lawful actions upon arresting a criminal is recommended.

Key words: marauding, military serviceman, legality, detention, complicity, battlefield, lynching, criminal offenses against property.

24 лютого 2022 року відбулося повномасштабне вторгнення в Україну збройних сил Російської Федерації. З початком війни Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 було введено воєнний стан, відповідно до якого запроваджено заходи, необхідні для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави. [1] Війна в країні завжди «вносить корективи» у життя, світогляд, зокрема, знайомить із новими для більшості явищами та ситуаціями, що зумовлює і відповідну зміну поведінки людей. Одним із моментів, який приголомшив кожного українця, стало мародерство, уявлення про яке у багатьох із нас не відповідає реальному змісту даного поняття.

Доречно звернутись до сторінок історії. Значене явище загалом властиве всім арміям світу, бо в різні епохи це було спричинено певними економічними, політичними і психологічними чинниками. Наприклад, у 1726 р. Катерина I, усвідомивши, що не в змозі виплатити зарплату «государевим людям» узаконила хабарі та мародерство на місцях. Під час війни з Османською імперією практика мародерства та випаленої землі особливо проявилася у військових діях полководця О. Суворова та генерал-фельдмаршмал Г. Потьомкіна. Вони дозволяли грабувати міста декілька днів після захоплення та нехтувати життям населення. Так після штурму Очакова 1788 р. місто було повністю пограбоване та зруйноване, вбито все населення і гарнізон (60 000 осіб) [11].

Також С. Кот розглянув у своїй праці мародерство як фактор розграбування, вивезення та знищення культурних цінностей на окупованій території України під час Другої світової війни. На початку липня 1943 р. гебітскомісар Полтави вирішив зайняти під свою квартиру будинок меморіального музею В. Короленка, який до того зберігався в задовільному стані. На вивезення музейних пред-

метів співробітникам краєзнавчого музею було відведено 2 дні [4, с. 35].

Вперше в історії правове визначення та заборона мародерства були прописані в Гаазькій конвенції 1907 року (Гаазькі конвенції про закони та звичаї війни 1899 і 1907 років). Крім того, Женевськими конвенціями про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року та Додатковими протоколами до них від 8 червня 1977 року забороняється пограбування загиблих, а також їх місць поховань [12].

Серед громадян існує уявлення про те, що мародерством вважається обкрадання цивільних осіб, їх приватних приміщень, будинків, транспортних засобів, здійснення пограбування магазинів, торгових центрів тощо. Однак це хибне судження, бо відповідно до Кримінального кодексу України (далі – КК України), мародерство – військове кримінальне правопорушення, тобто може бути скоєне лише спеціальним суб'єктом – військовослужбовцем. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», військовослужбовець – це особа, яка проходить військову службу. [2] Важливо відрізнити цей вид кримінальних правопорушень від злочинів проти власності. Вивчаючи ст. 432 КК України, можна деталізувати: мародерство – викрадення речей на полі бою, що знаходяться при вбитих чи поранених [3].

Слід розкрити склад вказаного кримінального правопорушення, щоб встановити, яке протиправне діяння можна кваліфікувати саме як мародерство:

1. Об'єктом є суспільні відносини, пов'язані із несенням військової служби під час ведення бойових дій [5].

До загальних обов'язків військовослужбовця належать обов'язок дорожити бойовою славою Збройних Сил (далі – ЗС) та своєї військової частини, честю і гідністю військовослужбовця, поважати бойові та військові традиції, честь і гідність кожної людини. Мародерство дискредитує зазначені цінності, а отже можна вважати, що об'єктом цього кримінального правопорушення також є бойова слава ЗС і честь військовослужбовця, порядок дотримання звичаїв та правил війни. Додатковим обов'язковим об'єктом цього злочину у випадку викрадення речей, що знаходяться при поранених, є власність. [10, с. 91]

2. Об'єктивна сторона – виключно дії, спрямовані на таємне чи відкрите викрадення речей вбитих чи поранених. Важливим є те, що «військовим трофеєм» прийнято називати захоплену зброю, військову техніку на **полі бою**. А ось викрадення таких особистих речей, як телефони, гроші, прикраси, документи та інше майно безпосередньо військового є мародерством. Викрадення може бути таємним або відкритим, із застосуванням насилля чи без такого [5].

С. Ковальова вважає також проблемним питання щодо визначення поняття «поле бою», адже в жодному нормативно-правовому акті не закріплене визначення [6, с. 256]. Однак науково-практичний коментар до ст. 429 КК України все ж таки містить дефініцію: поле бою – це земельна, у тому числі у межах населеного пункту, ділянка, морський чи повітряний простір, в якому ведеться бій, а час бою – це проміжок, упродовж якого цей бій триває. Початок і закінчення часу бою звичайно визначаються наказами відповідного командира (начальника). Існування бою у його часовій і просторовій характеристиках свідчить про наявність бойової обстановки, поняття якої визначено у коментарі до ст. 402. Оскільки бойова обстановка може виникнути і в мирний час (у разі прикордонного конфлікту, при порушенні недоторканності повітряного чи морського простору тощо), то злочин, передбачений ст. 429, може мати місце і поза межами воєнного стану [7].

3. Суб'єкт – військовослужбовець Збройних Сил України, інших формувань або військові іноземних країн.

4. Суб'єктивна сторона завжди має корисливі мотиви (тобто за мету ставиться заволодіти цінними речами) та безумовно прямий умисел.

Мародерство вважається закінченим з моменту, коли правопорушник отримав можливість розпорядитися викраденою річчю на власний розсуд.

Предметом мародерства може бути предмети обмундирування та приватне майно (гроші, годинники, медальйони тощо) вбитих чи поранених. До того ж їх належність до певної армії не має значення. Викрадені вони можуть бути як під час бою, так і одразу ж після нього. Зброя, боєприпаси, документи, що містять відомості військового характеру, інші предмети, що збираються для їх використання під час ведення військових дій, не є предметом цього кримінального правопорушення. Також важливо зазначити, що не є мародерством заволодіння речами здорових військовослужбовців. Ці дії можуть кваліфікуватися як злочини проти власності [8].

Після аналізу диспозиції даної статті, доречно було б розглянути її санкцію. Верховна Рада України ухвалила Закон № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство». Законодавець установив, що мародерство карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років. До внесення відповідних змін мінімальний строк позбавлення волі становив три роки. [9] Тож відповідно до ч. 5 ст. 12 КК України ми можемо класифікувати це кримінальне правопорушення як тяжке.

Як уже зазначалося вище, під час війни пересічні громадяни часто плутають мародерство з іншими діями, які насправді не є мародерством. Тому важливим є питання щодо його відмежування від інших складів кримінальних правопорушень, об'єктом яких є суспільні відносини власності.

Новий Закон № 2117-IX посилив покарання не тільки за мародерство, а ще й за «використання» надзвичайних умов для власної наживи, адже зміни до Кримінального кодексу України в тому числі торкнулися й складу кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 185 (крадіжка), 186 (грабіж), 187 (розбій), 189 (вимагання), 191 (заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем). Ці злочини доповнилися кваліфікуючою ознакою – скоєння в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Після аналізу ч. 1 вказаних статей можна зробити висновок щодо явних відмінностей між ними та мародерством.

Досить важливим питанням залишається співучасть у вчиненні мародерства. Як відомо, військовослужбовці тісно пов'язані між собою. Вони діють в межах батальйонів, військових частин і т.п., а тому випадки співучасті, на нашу думку, є частими. Питання щодо притягнення їх до відповідальності як співучасників тут не стоїть, адже тут все очевидно.

Проблема виникає у наступному: так як, військові кримінальні правопорушення, зокрема і мародерство, належать до кримінальних правопорушень із спеціальним суб'єктом, відповідно цивільні особи не можуть бути ні виконавцями, ні співвиконавцями, проте можуть бути підбурювачами, пособниками чи організаторами [13, с. 524]. Х. Ахметшин зазначає, що по своїй природі співучасть не військовослужбовців у військових кримінальних правопорушеннях аналогічна співучасті не посадових осіб у посадових злочинах (неслужбових осіб у злочинах у сфері службової діяльності). До того ж, вчений, що не військовослужбовці можуть бути організаторами, підбурювачами чи пособниками військового кримінального правопорушеннями, але не виконавцями [14, с. 74]. Аналогічної позиції дотримується М. Хавронюк, який стверджує, що у разі, якщо військовослужбовець і цивільна особа спільними зусиллями виконують об'єктивну сторону військового кримінального правопорушення, остання несе відповідальність за вчинення військового кримінального правопорушення як пособник, а кваліфікуюча ознака «за

попередньою змовою групою осіб» у цьому випадку не застосовується [10, с. 91].

Особливого роз'яснення потребує і питання щодо викриття мародерів та які дії щодо правопорушників в умовах воєнного стану можна визнати правомірними. Законом України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» №2114-IX від 03.03.2022 р. цивільним особам дозволено брати участь у стримуванні збройної агресії Росії, використовуючи власну зброю та бойові припаси. У ст. 5 зазначеного Закону передбачено, що цивільні особи не несуть відповідальності за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України [15].

Однак варто розуміти: самосуд та самозахист не взаємопов'язані явища. Перш за все, слід зазначити, що кожен громадянин має право згідно з ст. 207 КПК затримати людину при вчиненні крадіжки, замаху чи безпосередньо після вчинення крадіжки [17]. За можливості зафіксувати у вигляді фото чи відео обставини кримінального правопорушення.

М. Хавронюк стверджує: «Таке затримання може здійснити будь-який громадянин, але якщо воно виправдовується метою затримання. А ось коли починається лупцювання чи інші знущання, це виходить за межі такого затримання.» Наприклад, такі розправи і тримання на вулиці, прив'язування до стовпа може розцінюватись як нелюдське поводження чи катування [16]. Тому будь-який юрист завжди порадить якнайшвидше викликати на місце злочину відповідні органи або самостійно передати правоохоронцям таких осіб, що вчинили мародерство.

У ситуаціях, коли затримана особа чинить фізичний опір, все-таки можна застосувати фізичну силу, яка буде обов'язково співрозмірною і не завдаватиме набагато більших страждань затриманому. Але чинити самосуд і безпідставно розправлятися за допомогою кулаків із мародерами не можна. Як вважає Є. Крапивін, хоч подібні публічні «порки» можуть мати стримувальний ефект, усе

одно не варто до такого вдаватися, бо це незаконно навіть у рамках режиму воєнного стану в Україні [16].

Ми також схиляємось до загальноправових позицій юристів. Однак і хочемо пояснити те, що такі розправи у вигляді самосуду можуть стати для України ганебними. Інформацію у вигляді відео чи фото про неправомірне затримання і прив'язування мародерів до стовпів, зокрема, використовує російська пропаганда для виставлення поведінки наших громадян як незаконної попри те, що, наприклад, військовополоненим забезпечують всі гідні умови тримання у відповідних закладах.

Висновки. На жаль, в рамках сьогоденних реалій, проблема мародерства є дуже актуальною, а тому обізнаність населення та правильна кримінальна оцінка цього явища має важливе значення. Мародерство є причиною безладу у Збройних Силах, що в наступному призводить до зниження їх боєздатності та авторитету на міжнародній арені. Тому дуже важливо розуміти що саме є мародерством, відмежовуючи це кримінальне правопорушення від кримінальних правопорушень проти власності, вчинені в умовах воєнного стану. На основі проведеного дослідження, можна прослідкувати найголовнішу відмінність: мародерство – військове кримінальне правопорушення, тобто може бути скоєне лише спеціальним суб'єктом – військовослужбовцем.

Окрім цього, нами було висвітлено важливе питання щодо співучасті у вчиненні мародерства, а саме проблема участі цивільних осіб – вони не можуть бути ні виконавцями, ні співвиконавцями, проте можуть бути підбурювачами, пособниками чи організаторами. Тож співучасті цивільних осіб у вчиненні цього кримінального правопорушення не виключається.

Вище було доведено, що кожен громадянин, що помітив мародерство, має право затримати правопорушника, не перевищуючи заходи, необхідні для затримання такої особи. При чому тут важливо розмежовувати самозахист та самосуд, поважаючи право на гідність затриманої особи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 / Президент України. *Голос України* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 06.10.2022)
2. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. №2232-XII. / *Верховна Рада України* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 06.10.2022)
3. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 14.04.2022 р. № 2198-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 06.10.2022).
4. Кот С. Мародерство як фактор розграбування, вивезення та знищення культурних цінностей на окупованій території України під час Другої світової війни (1941–1944 рр.) *Краєзнавство*. 2010. № 1. С. 29–42.
5. Всеукраїнське професійне юридичне видання»: Хто вам дозволив добре жити? Відповідальність за мародерство та інші злочини під час війни. *Юридична газета Online* : веб-сайт. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/hto-vam-dozvoliv-dobre-zhiti-vidpovidalnist-za-maroderstvo-ta-inshi-zlochiny-pid-chas-viyni.html> (дата звернення: 07.10.2022)
6. Ковальова С. С. Мародерство та проблеми охорони прав власності в зоні проведення АТО (кримінально-правовий аспект). *Науковий вісник НубіП*. 2018. №2018. С. 252–258.
7. Прокопенко В. Науково-практичний коментар до ст. 429 Кримінального кодексу України. *Адвокат Прокопенко Вадим* : веб-сайт. URL:<http://www.jurists.org.ua/criminal-law/2083-naukovo-praktichnyy-komentar-do-st-429-kriminalnogo-kodeksu-ukrayini.html> (дата звернення: 07.10.2022)
8. Ковальовський В. С. Науково-практичний коментар Кримінального Кодексу України. 2009. 2 Том.
9. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство: Закон України від 03.03.2022 р. №2117-IX / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text> (дата звернення: 06.10.2022)
10. Мельник М. І., Хавронюк М.І. Науково-практичний коментар кримінального кодексу України. Юридична думка. Київ. 2010. 1288 с.
11. Століття мародерства російської армії: від Суздаль до Бучі. *Духовний Фронт України* : веб-сайт. URL: <https://df.news/2022/07/11/stolittia-maroderstva-rosijskoi-armii-vid-suzdalia-do-buchi/> (дата звернення: 08.10.2022)
12. Не всі злочини проти власності, що вчиняються під час воєнного стану, є мародерством – суддя ККС ВС Ольга Булейко. *Судова влада України* : веб-сайт. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1289628/> (дата звернення: 08.10.2022)
13. Саєнко А. Г., А.О. Огнієвич Щодо питання розмежування військового кримінального правопорушення – мародерства та кримінальних правопорушень проти власності, вчинених в умовах воєнного. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 523–526.
14. Ахметшин Х. М. Соучастие в воинских преступлениях. Советское уголовное право. Воинские преступления : учебник / под ред. А. Г. Горного. Москва, 1997. 427 с
15. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України: Закон України від 03.03.2022 р. №2114-IX / *Верховна Рада України* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text> (дата звернення: 08.10.2022)
16. Адамович Н. Мародери: чи є законна межа для покарання під час війни. *Media ZMINA* : веб-сайт. URL: <https://zmina.info/articles/rokarannya-maroderiv-pid-chas-vijny-chy-ye-zakonna-mezha/> (дата звернення 07.10.2022)
17. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 08.10.2022)